

Bachelor Scriptie Nederlandse Gebarentaal

Modale werkwoorden in de Nederlandse Gebarentaal;

het gebruik van MOETEN, KUNNEN en WILLEN

Neeltje van den Bedem

Studentnummer: 0376620

Datum: 7 september 2006

Begeleid door dr. Roland Pfau (Universiteit van Amsterdam)

en dr. Trude Schermer (Nederlands Gebarentaalcentrum)

Inhoudsopgave

1 Inleiding	3
2 Modale werkwoorden: semantiek en distributie	5
2.1 Types modale werkwoorden	5
2.2 Modale werkwoorden in gebarentalen	7
2.2.1 De betekenis van modale werkwoorden	7
2.2.2 Syntactische kenmerken van modalen	9
3 Methode van onderzoek	12
3.1 De data	12
3.2 De proefpersonen	12
3.3 Het uitlok materiaal	13
3.4 De opnamen	14
3.5 De analyse	15
4 Resultaten	16
4.1 De betekenis van de modale werkwoorden	16
4.1.1 WILLEN	16
4.1.2 KUNNEN	19
4.1.3 MOETEN	21
4.2 De Positie van modale werkwoorden in de zin	24
4.2.1 WILLEN	24
4.2.2 KUNNEN	26
4.2.3 MOETEN	28
4.2.4 De syntactische distributie van modalen volgens de proefpersonen	30
5 Discussie	31
5.1 Vergelijking van de semantiek van de modalen in NGT en het Nederlands	31
5.2 Vergelijking van de semantiek van de modalen met andere gebarentalen	32
5.3 Vergelijking van de syntactische kenmerken van de modalen	33
5.4 Vergelijking van de distributie van modalen in NGT en andere gebarentalen	34
6 Conclusie	35
Literatuur	36
Appendix:	
1 Het bronmateriaal	38
2 Het uitlok materiaal	39

1 Inleiding¹

Veel mensen leren de Nederlandse Gebarentaal (NGT) als tweede taal naast het Nederlands. Het Nederlands heeft hierdoor invloed op de taalverwerving en het gebruik van NGT. Deze invloed doet zich onder andere gelden in de zinsbouw en in de woordkeuze. Het Nederlands en de Nederlandse Gebarentaal hebben veel concepten gemeenschappelijk. Zo verwijst het woord *bus* naar hetzelfde voertuig als het gebaar BUS. Maar niet alle concepten hebben een letterlijke vertaling in NGT en zo hebben ook niet alle gebaren een letterlijke vertaling in het Nederlands. Eén enkel gebaar moet in het Nederlands bijvoorbeeld worden vertaald met ‘Uit het zicht verdwijnen’.

Daarnaast zijn er woorden die wel een letterlijke vertaling kennen, maar waarvan de betekenis en het gebruik niet helemaal overeenkomen. Om deze woorden goed te kunnen vertalen moet bekend zijn wat de overeenkomsten en de verschillen zijn tussen de twee talen. Er zijn vaak subtiele semantische verschillen. Een voorbeeld van een dergelijk woord is *willen*. De Dikke Van Dale beschrijft twaalf verschillende betekenissen van dit ene woord. Het is de vraag of al deze betekenissen ook in de Nederlandse Gebarentaal voorkomen.

Verder zijn er syntactische verschillen tussen talen. In het Nederlands staat het werkwoord meestal op de tweede positie in de zin, na het Subject en voor het Object. Dit is anders in de Nederlandse Gebarentaal, waar het werkwoord achteraan in de zin staat. Dit verschil moeten tweede taalverwervers zich eigen maken. Het is echter te simpel om alle werkwoorden achteraan te plaatsen. Er zijn uitzonderingen.

Modale werkwoorden zijn een aparte groep werkwoorden die qua semantiek en syntactische distributie van taal tot taal verschillen. In deze scriptie wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de drie modale werkwoorden: *moeten*, *kunnen* en *willen* in de Nederlandse Gebarentaal. Het onderzoek behandelt de semantische en syntactische kenmerken van deze werkwoorden. De gegevens worden vergeleken met het Nederlands. Hopelijk kunnen tweede taalverwervers hierdoor bovengenoemde problemen in de toekomst omzeilen.

Graag wil ik Roland Pfau, Trude Schermer en Corline Koolhof, bedanken voor hun begeleiding en advies bij mijn onderzoek en scriptie. Veel dank ook aan de mensen die hebben meegewerkt aan de opnamen.

Hieronder zal eerst ingegaan worden op de semantiek en distributie van modalen in gesproken en gebarentalen. Ik zal de verschillende types modale werkwoorden toelichten (hoofdstuk 2.1) en beschrijven wat bekend is over modalen in andere gebarentalen (hoofdstuk 2.2). Hierna volgt de methode van het onderzoek in hoofdstuk 3, waar het gebruikte materiaal, de proefpersonen, de opnamen en de analyse besproken en verantwoord zullen worden. In hoofdstuk 4 zullen de resultaten beschreven worden. Per modaal werkwoord wordt beschreven met welke betekenissen het modaal wel en niet voorkomt (hoofdstuk 4.1). Deze betekenissen worden ingedeeld in de typen modale werkwoorden zoals beschreven in hoofdstuk 2.1. Daarnaast wordt per modaal de syntactische distributie beschreven (hoofdstuk 4.2). In hoofdstuk 5 zullen de bevindingen per modaal vergeleken worden met elkaar en met gegevens uit andere gebarentalen. Afsluitend worden de bevindingen samengevat in de conclusie.

2 Modale werkwoorden: semantiek en distributie

2.1 Types modale werkwoorden

Modaliteit is het perspectief van de spreker op wat hij zegt. Het heeft te maken met de kennis, mening en houding van de spreker. In Europese talen wordt modaliteit vaak uitgedrukt door modale werkwoorden. Er bestaan ook andere systemen, zoals het gebruik van clitics of partikels (Palmer, 1979).

Modaliteit wordt in het Nederlands uitgedrukt door modale werkwoorden.

De kennis van een spreker over wat hij zegt, kan tot uitdrukking worden gebracht door het modale werkwoord *moeten* (voorbeeld 1).

(1) ‘Jan moet nu wel thuis zijn.’

De spreker van voorbeeld 1 drukt uit dat volgens zijn kennis van de wereld, een bepaalde gebeurtenis plaats moet hebben gevonden, namelijk dat Jan thuis is.

Een spreker kan ook uitdrukken dat het volgens zijn kennis van de wereld mogelijk is, dat een gebeurtenis heeft plaats gevonden. Dit wordt weergegeven door het modale werkwoord *kunnen* in voorbeeld 2.

(2) ‘Jan kan nu wel thuis zijn.’

Het modaal *moeten* geeft in zin 1 een sterke zekerheid weer, terwijl *kunnen* in zin 2 een zwakkere zekerheid aanduidt. De modalen worden in deze context *epistemisch* gebruikt. De epistemische modaliteit heeft te maken met de mogelijkheid of de noodzakelijkheid van de waarheid van een propositie (Palmer, 1979). De kennis van de spreker is hierbij het uitgangspunt (Bybee & Fleischman, 1995).

Modale werkwoorden kunnen ook de mening en houding van een spreker weergeven. *Moeten* in zin 3 geeft weer dat de spreker vindt dat Jan verplicht is hem te helpen. Het modaal *mogen* in zin 4 geeft juist weer dat het Jan toegestaan is om te helpen volgens de spreker en *willen* in zin 5 geeft weer dat de spreker denkt dat Jan bereid is te helpen. In zin 6 geeft *kunnen* weer dat Jan volgens de spreker de mogelijkheid heeft om te helpen.

(3) ‘Jan moet mij helpen.’

(4) ‘Jan mag mij helpen’

- (5) 'Jan wil mij helpen.'
- (6) 'Jan kan mij helpen.'

De modalen in deze voorbeelden geven de *deontische* modaliteit weer. De deontische modaliteit geeft de noodzakelijkheid of mogelijkheid van zaken weer volgens een norm, wet, moraal principe, of een ideaal (Palmer, 1979). Deontische modalen worden vooral gebruikt om aan te geven wat de mate van verplichting, of de mate waarin iets toegestaan is (Bybee & Fleischman, 1995).

Sommige modalen kunnen zowel de deontische als de epistemische modaliteit weergeven. *Moeten* is hier een voorbeeld van. In zin 2 geeft de spreker aan dat volgens zijn kennis van de wereld het noodzakelijk is dat Jan thuis is. *Moeten* wordt in deze zin epistemisch gebruikt. In zin 3 heeft *moeten* een deontische betekenis. Volgens de norm van de spreker is Jan verplicht te helpen.

Zin 6 kan twee lezingen hebben. De zin kan in een context worden gebruikt om te zeggen dat Jan volgens de spreker genoeg tijd heeft om te komen helpen. *Kunnen* slaat dan op de mogelijkheid van Jan om te komen helpen. De zin kan ook gebruikt worden om aan te geven dat Jan sterk, of slim genoeg is om te helpen. *Kunnen* slaat dan op een fysiek of mentaal vermogen dat Jan volgens de spreker heeft. In beide betekenissen wordt *kunnen* deontisch gebruikt.

Modale werkwoorden kunnen dus in verschillende situaties verschillende betekenissen weergeven. Hierin onderscheiden ze zich van lexicale werkwoorden, die vaker één specifieke betekenis hebben.

Op syntactisch niveau gedragen modale werkwoorden zich ook anders dan lexicale werkwoorden. Ze worden vaak beschreven als een aparte groep hulpwerkwoorden. In sommige talen is hier syntactische evidentie voor, zoals in het Engels. In andere talen vertonen modalen minder verschillen met lexicale werkwoorden. Toch lijken ze tot een aparte groep te behoren door de betekenis die ze weergeven (Pfau & Quer, in druk).

2.2 Modale werkwoorden in gebarentalen

Voor een klein aantal gebarentalen is onderzoek gedaan naar modale werkwoorden. In al deze talen komen modale werkwoorden voor. Voor de Amerikaanse en Braziliaanse gebarentaal² is een syntactische en een semantische beschrijving beschikbaar. Voor de Taiwanese, Catalaanse en Duitse Gebarentaal is alleen een korte syntactische beschrijving beschikbaar. Hieronder wordt eerst ingegaan op semantische kenmerken van modalen. Vervolgens zullen de syntactische kenmerken van modalen in de verschillende gebarentalen beschreven en vergeleken worden.

2.2.1 De betekenis van modale werkwoorden

Voor American Sign Language (ASL) worden zes modale werkwoorden beschreven (Wilcox & Wilcox, 1992). Deze modalen dragen de glos van het corresponderende Engelse woord. In de meeste gevallen kunnen de modalen ook op dezelfde manier gebruikt worden, maar er zijn uitzonderingen.

In ASL kan de deontische modaliteit weergegeven worden door **MUST**, **SHOULD**, **CAN** en **WILL**. De epistemische modaliteit wordt in ASL weergegeven door **POSSIBLE**, **MAYBE** en **WILL**. De modalen **MUST** en **SHOULD** ontbreken in dit rijtje. Dit is opvallend omdat deze modalen in het Engels wel epistemisch gebruikt kunnen worden. Maar de Engelse zin 'you must be tired,' met een epistemische betekenis, kan in ASL niet worden vertaald met zin 7³. Deze zin is in ASL niet grammaticaal.

(7) ***YOU MUST TIRED YOU** (Wilcox & Wilcox, 1992: 146)

ASL heeft verschillende manieren om modaliteit weer te geven. Naast het gebruik van modale werkwoorden kan de epistemische modaliteit door een aantal lexicale items worden weergegeven. Hierbij hoort een speciale non-manuele markering.

² In twee verschillende artikelen worden modale werkwoorden in de Braziliaanse gebarentaal beschreven. In het ene artikel wordt de Brazilian Cities Sign Language (BCSL) beschreven (Ferreira Brito, 1990). In een ander artikel wordt de Braziliaanse gebarentaal afgekort LSB (Nunes & Quadros (2004) In: Pfau & Quer, in druk). Er wordt niets gezegd over verwantschap tussen deze talen, maar er wordt vanuit gegaan, dat beide talen dialecten van elkaar zijn.

³ De voorbeelden uit gebarentalen, worden volgens de conventies in hoofdletters geschreven. Dit worden glossen genoemd. De non-manuele markeringen worden aangegeven door afkortingen of woorden boven de gebaren. Door middel van lijnen boven de gebaren wordt aangegeven, wanneer de non-manuele markering plaats vindt. De volgende afkortingen worden gebruikt:

q= question
n= negative
hn= headnod

De lexicalen kunnen modaal gebruikt worden bij speciale constructies zoals vragen (8). In dit voorbeeld wordt FEEL modaal gebruikt. Dit gebaar is gerelateerd aan het fysieke gebaar FEEL. Het epistemisch gebruikte SEEM is gerelateerd aan MIRROR en COMPARE. De vorm van deze epistemisch gebruikte lexicalen verandert langzaam, waardoor ze minder iconisch worden (Wilcox & Wilcox, 1992).

- (8) _____q
FEEL SOMEONE 1CL-rt ‘person walks by’ NOTICE-TO GO-INTO SWIPE
 YOU
 ‘Do you suppose someone walked by, noticed it, just went in and stole it?’
- _____n _____hn
NOT-KNOW SEEM
 ‘I don’t know, apparently that’s what happened’
 (Wilcox & Wilcox, 1992: 144)

Als derde mogelijkheid om de epistemische modaliteit weer te geven, noemen Wilcox en Wilcox het gebruik van non-manuele markeringen, zonder een lexicale marker. In een situatie als in voorbeeld 9 is de non-manuele markering voldoende om de mate van zekerheid met de propositie aan te duiden.

- (9) [Two people enter a meeting in a basement room early in the morning. It is cloudy and cold. At lunch person A turns to person B and says, ‘Do you think it’s raining outside?’ Person B answers:]
- _____wh+y
RAIN
 ‘Surely it’s raining.’
 wh+y: head nodding, eyes squinting, eyebrows squeezed together
 (Wilcox & Wilcox, 1992: 146)

De non-manuele markering in deze zin lijkt sterk op de markering van verplichtende zinnen en op de markering van deontische modalen. Bij imperatieven komt de markering alleen voor bij het werkwoord van de zin. Bij deontische modalen wordt de hele zin gemarkeerd door de non-manuele marker. Bij epistemische modalen kan de markering met modalen samen voorkomen, of zonder modaal bij andere gebaren (Wilcox & Wilcox, 1992).

Ferreira Brito (1990) beschrijft dat er geen één op één relatie is tussen modalen in het Portugees en modalen in de Brazilian Cities Sign Language (BCSL). BCSL kent minder modale werkwoorden dan het Portugees. Om dezelfde nuances weer te kunnen geven heeft BCSL een mechanisme ontwikkeld waarbij de beweging van de gebaren wordt gevarieerd. Hoe meer of minder energiek de bewegingen van de modalen zijn, hoe sterker of zwakker de betekenis van het modaal is. Een zelfde modaal gebaar kan dus met verschillende nuances gebruikt worden.

We hebben hier gezien dat modalen specifieke gebruiksregels hebben in een taal. Gesproken talen en gebarentalen komen niet altijd overeen in het semantische gebruik van modalen. Verder is voor dit onderzoek interessant dat de epistemische modaliteit in ASL weergegeven kan worden door non-manuele markerings zonder lexicale items. Terwijl deontische modalen wel een non-manuele markering kennen over de hele zin, maar niet zonder een modaal voorkomen.

2.2.2 Syntactische kenmerken van modalen

Modale werkwoorden worden in verschillende gebarentalen op verschillende plaatsen in de zin geuit. Daarnaast is er binnen talen variatie in de plaats waar modalen voorkomen. Er kan een ongemarkeerde vorm zijn naast één of meerdere gemarkeerde vormen. Of er kunnen meerdere vormen naast elkaar voorkomen.

Uit de gegevens die tot nu toe beschikbaar zijn, kunnen een aantal parallellen getrokken worden tussen gebarentalen.

In de Duitse Gebarentaal (Deutsche Gebärdensprache, DGS) en de Catalaanse Gebarentaal (Llengua de Signes Catalana, LSC) staan modale werkwoorden bijna altijd na het lexicale werkwoord, zoals in voorbeeld 10 en 11:

- (10) [DGS] raised eyebrows hn
RESTAURANT INDEX3a RAUCH **DARF**
restaurant index smoke may
‘In this restaurant, one may smoke.’ (Pfau & Quer, in druk)
- (11) [LSC] INDEX2 2AJUDAR1 hn
you AGR.S.help.AGR.O must **HVER-DE**
‘You must help me.’ (Pfau & Quer, in druk)

In bepaalde situaties kunnen zins-initiale modalen voorkomen in LSC (12) en DGS (13). Deze volgorde is pragmatisch beperkt en het intonatiepatroon is anders dan in een normale zin.

(12) [LSC] AVUI **POSSIBLE** PLOURE ALTRE-COP
today possible rain again
'Today it might rain again.' (Pfau & Quer, in druk)

(13) [DGS] **MUSS** INDEX1 OFFEN SAG FIRMA INDEX3 ARBEIT VORSTELL
must I frankly say company index work introduce
'I had to frankly mention (it) at the job interview.'
(Pfau & Quer, in druk)

In American Sign Language, de Taiwanese gebarentaal (TSL) en de Braziliaanse gebarentaal (LSB) kunnen modale werkwoorden op drie manieren in de zin voorkomen:

Net als bij de eerste groep kunnen modale werkwoorden aan het einde van de zin voorkomen na de werkwoordsfrase (14-15).

(14) [ASL] HE RECOVER **WILL** HE
'He will get well.' (Wilcox & Wilcox, 1992: 149)

(15) [LSB] I (CAN) GO PARTY **CAN**^{hn}
'I can go to the party.'
(Nunes & De Quadros (2004) In: Pfau & Quer, in druk)

Daarnaast is het in deze talen mogelijk het modale werkwoord voor de werkwoordsfrase te plaatsen. Het modaal staat dan op de tweede plaats na het Subject (16-17).

(16) [ASL] I **MUST** BOOK I
'I need a book.' (Wilcox & Wilcox, 1992: 140)

(17) [LSB] I **CAN** GO PARTY
'I can go to the party.'
(Nunes & Quadros (2004) In: Pfau & Quer, in druk)

Als derde optie kan het modale werkwoord voorafgaand aan het werkwoord geuit worden, en ook aan het einde van de werkwoordsfrase (18-20):

- (18) [ASL] I **MUST** WIN RACE **MUST** I
'I must win the race.' (Wilcox & Wilcox, 1992: 140)
- (19) [TSL] PRO1 **ABLE** COOK **ABLE**
'I can cook.' (Smith, 1989: 276)
- (20) [LSB] I (CAN) GO PARTY **CAN**
_____n
'I can go to the party.'
(Nunes & Quadros (2004) In: Pfau & Quer, in druk)

Voor de Braziliaanse en Amerikaanse gebarentaal is beschreven dat de derde optie alleen mogelijk is als het modale werkwoord de focus heeft. Dit wordt de *focus doubling* constructie genoemd (Nunes & de Quadros (2004) In: Pfau & Quer, in druk) (Petronio & Lillo-Martin 1997). Voor TSL worden geen semantische of pragmatische verschillen genoemd.

DGS en LSC zijn beide SOV talen⁴. ASL, TSL en LSB zijn alle drie SVO talen. De posities waar modalen voor kunnen komen in deze talen vertonen samenhang met de basisvolgorde van de talen. Dezelfde correlaties zijn voor gesproken talen beschreven (Greenberg, 1963). NGT is een SOV taal (Coerts, 1994). Vanuit bovengenoemde samenhang kan verwacht worden dat modalen in NGT ook achteraan in de zin staan.

⁴ Veel talen hebben een basisvolgorde waarin de constituenten van een zin worden geplaatst. Het syntactische Subject, Object en Verbum kunnen op verschillende manieren geordend worden. De volgorde die zinnen hebben in neutrale, ongemarkeerde zinnen wordt de basisvolgorde genoemd. Twee veelvoorkomende volgordes zijn SVO en SOV. Veel andere structuren in talen hangen samen met deze basisvolgorden (Payne, 1997).

3 Methode van onderzoek

In dit hoofdstuk zal ik mijn onderzoek naar modale werkwoorden in Nederlandse Gebarentaal beschrijven. Achtereenvolgens zal de gebruikte data, de proefpersonen, de opnamen, het uitlok materiaal en de analyse beschreven en verantwoord worden.

3.1 De data

De data voor dit onderzoek zijn op twee manieren verzameld. Er is gebruik gemaakt van bestaand materiaal en er zijn opnamen gemaakt aan de hand van uitlok materiaal.

Het bestaande materiaal bestaat uit verschillende videobanden, DVD's en Cd-roms, waarop verhalen werden verteld of informatie wordt gegeven in de Nederlandse Gebarentaal.

Sommige opnamen waren gericht op kinderen, anderen op volwassenen. Het materiaal bevat zowel dialogen als monologen. In appendix 1 staat een overzicht van het gebruikte materiaal. Daarnaast zijn voor dit onderzoek opnamen gemaakt van zeven dove personen. Aan de hand van uitlok materiaal hebben zij verhalen verteld in de Nederlandse Gebarentaal.

3.2 De proefpersonen

Op de opnamen die al bestonden, komen 15 verschillende personen voor. Veertien van hen zijn doof, één is een horend kind van dove ouders. Het gaat om negen vrouwen en zes mannen met leeftijden variërend tussen de 22 en 80 jaar. Zij komen uit verschillende regio's van het land en zijn allen *native speakers* NGT.

Aan de opnamen die gemaakt zijn voor dit onderzoek hebben zeven personen meegewerkt. Het gaat om vijf vrouwen en twee mannen. Allen zijn doof geboren en vroeg in aanraking gekomen met NGT. Drie van hen hebben dove ouders. De zeven personen zijn afkomstig uit de vijf verschillende regio's van Nederland waar dovenscholen zijn. Eventuele regionale verschillen worden hiermee vertegenwoordigd in het onderzoek. In tabel 1 hieronder worden de relevante gegevens per persoon vermeld.

	<i>geslacht</i>	<i>leeftijd</i>	<i>ouders</i>	<i>regio</i>	<i>school</i>	<i>opmerkingen</i>
1	man	30-40	doof	Rotterdam	Rudolf Mees Instituut	
2	vrouw	30-40	horend	Amsterdam	Ammanschool	docente NGT
3	vrouw	30-40	doof	Amsterdam	Ammanschool	
4	vrouw	40-50	horend	Utrecht	Effatha	docente NGT
5	man	20-30	horend	Groningen	Guyot school	
6	vrouw	30-40	horend	Groningen	Guyot school	
7	vrouw	30-40	doof	Eindhoven	Sint-Michiels Gestel	docente NGT

Tabel 1. *Relevante gegevens van de proefpersonen.*

3.3 Het uitlokmateriaal

Het uitlokmateriaal bestond uit acht korte teksten in het Nederlands, die vertaald moesten worden in de Nederlandse Gebarentaal. De teksten bestaan uit een situatiebeschrijving en een dialoog. Ze nodigden uit tot rolnemen (zie appendix 2).

Door het vertellen van korte verhalen wordt beoogd het taalgebruik van proefpersonen minder te beïnvloeden. Bij het vertellen van verhalen ligt de focus op het onthouden van de inhoud en hierdoor minder op de vorm van de Nederlandse zinnen. Het taalgebruik is natuurlijker, doordat zinnen in een context worden geplaatst. Daarbij is het uitlokmateriaal in de passieve vorm geschreven. Bij rolnemen worden actieve zinnen gebruikt. Doordat de zinsconstructies niet dezelfde zijn, wordt verwacht dat het Nederlands minder invloed heeft op het taalgebruik van de proefpersonen.

Naast deze teksten is er een lijst met korte zinnen gemaakt. Deze is door twee proefpersonen vertaald. Door de directere invloed van het Nederlands en het onnatuurlijke, contextloze taalgebruik, is echter besloten deze gegevens niet te gebruiken in het onderzoek. Het zou te onbetrouwbaar zijn.

De verschillende betekenissen die modalen in het Nederlands kunnen weergeven, zijn verwerkt in het uitlokmateriaal. Het doel hiervan is te zien hoe NGT deze betekenissen weergeeft. Daarnaast zijn er verschillende zintypes opgenomen in het uitlokmateriaal, zoals vragen en ontkennende zinnen. Hierdoor kunnen verschillende soorten zinnen met elkaar vergeleken worden.

De Nederlandse teksten bevatten een groot aantal modale werkwoorden. Door de hoge concentratie modalen is geprobeerd zoveel mogelijk data te verkrijgen. Door de situatiekeuzes is het Nederlands echter niet onnatuurlijk.

3.4 De opnamen

De opnamen van de proefpersonen zijn op verschillende plaatsen gemaakt. Drie personen zijn opgenomen in de studio van het Gebarencentrum te Bunnik, één op de universiteit van Amsterdam in een kantoor, één in het dovenontmoetingscentrum in Amsterdam en twee op de hogeschool van Utrecht in een docentenkamer.

In het gebarencentrum en op de hogeschool was er, naast de onderzoeker, niemand anders aanwezig. Op de andere twee plaatsen, waren er nog twee mensen in dezelfde ruimte. Zij waren echter met andere zaken bezig en waren niet zichtbaar voor de proefpersonen.

Bij de opnamen krijgen de proefpersonen een papier, met daarop de Nederlandse teksten. Er wordt in NGT gevraagd één voor één de teksten te lezen en na te vertellen in NGT voor de camera. Hierbij wordt benadrukt dat het niet om de zinnen of de volgorde gaat, maar om de inhoud van het verhaal. Een andere dove zou het moeten kunnen navertellen aan de hand van de video-opname. Daarom mag er extra informatie toegevoegd worden als het anders onduidelijk zou zijn. Ook is gezegd dat rol nemen toegestaan is. Tijdens het vertellen moet het papier aan de kant gelegd worden.

Tweemaal zijn twee personen tegelijk opgenomen. Bij deze opname kreeg slechts één persoon de teksten te lezen. Hij vertelde de inhoud aan de ander. De tweede persoon moest het verhaal navertellen. De bedoeling van deze opzet is, dat het Nederlands minder invloed heeft op de proefpersonen.

Na de opnamen is met vijf proefpersonen gesproken over hun ideeën over het gebruik van modale werkwoorden. Hierbij is gevraagd naar hun mening over de betekenis van de verschillende modalen en naar de positie die modalen volgens hen in de zin mogen hebben. Deze ‘meta-analyses’ zijn gebruikt om de resultaten van het onderzoek te verklaren en te onderbouwen.

3.5 De analyse

Alle opnamen zijn geanalyseerd op het voorkomen van de werkwoorden *moeten*, *kunnen* en *willen*. De zinnen waar de werkwoorden in voorkomen zijn getranscribeerd. Als de vertaling in het Nederlands gegeven werd bij het materiaal is dit eronder geschreven. De gebaren zijn genoteerd in glossen.

De losse zinnen zijn vervolgens op twee manieren vergeleken:

- De zinnen zijn geanalyseerd op de betekenis die een modaal heeft in een zin. Aan de hand van de context is de semantische lading bepaald, die het modaal weergeeft in de zin. De semantiek van de modalen in NGT is vergeleken met de semantiek van Nederlandse modalen. Hierbij is gebruik gemaakt van een Nederlands woordenboek.
- Daarnaast zijn de zinnen geanalyseerd op de plaats van het modaal in de zin. Hierbij is uitgegaan van het idee dat talen een basisvolgorde hebben, waarin zij het Subject, Object en werkwoord plaatsen. Voor de Nederlandse Gebarentaal is deze basisvolgorde beschreven als Subject-Object-Verbum (SOV) (Coerts, 1994). In deze structuur kan een modaal werkwoord worden ingepast. De volgorde van de zin kan hierdoor veranderen. Voor elke zin is beschreven op welke positie het modaal staat ten opzichte van de andere constituenten. Deze posities zijn vergeleken.

4 Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de semantische en syntactische kenmerken van de modalen in NGT besproken worden. De drie modalen worden per aspect apart beschreven.

In paragraaf 4.2.4 worden de ideeën van de proefpersonen over de syntactische distributie van modalen kort besproken.

In afbeelding 1, 2 en 3 zijn de drie modale werkwoorden afgebeeld.

Afbeelding 1: WILLEN

Afbeelding 2: MOETEN

Afbeelding 3: KUNNEN

© Nederlands Gebarencentrum

4.1 De betekenis van de modale werkwoorden

Hieronder wordt per werkwoord een beschrijving gegeven van de betekenissen die de werkwoorden wel en niet hebben in het onderzochte materiaal. Per werkwoord wordt een aantal voorbeeld zinnen gegeven. De betekenissen zijn ingedeeld in de in hoofdstuk 2.1 beschreven types van modaliteit.

4.1.1 WILLEN

Het modaal WILLEN komt in het materiaal vrijwel altijd voor in de betekenis van *verlangen*, *begeren* of *wensen*. In deze betekenis wordt WILLEN deontisch gebruikt. De wens van de spreker wordt uitgedrukt door het modaal, zoals in zin 21. Het gene wat wordt begeerd kan een concreet object zijn, een actie, of een abstract concept. WILLEN wordt ontkend door het gebaar WIL-NIET (22)⁵.

⁵ Bij alle voorbeeldzinnen in de tekst wordt verwezen naar het bronmateriaal. Tussenhaakjes staat de titel, of de auteur van de bron vermeld. Naar materiaal uit het eigen onderzoek wordt verwezen met NvdB.

(21) MIJN GEZIN HOE, INDEX2 **WILLEN** WETEN
'Je wilt weten wat voor gezin ik heb.' (NvdB)

(22) INDEX3 **WIL-NIET** MEE.
'Hij wil niet mee.' (NvdB)

De betekenis *verlangen, begeren, of wensen* wordt ook weergegeven door het gebaar GRAAG. GRAAG heeft dezelfde vorm als WILLEN, behalve in de beweging en het gesproken component. De beweging van GRAAG is kleiner en het gesproken component bij dit gebaar is 'graag'. In het materiaal is de vorm van GRAAG vaak identiek aan WILLEN. Alleen door het mondbeeld was zichtbaar dat het om een ander gebaar ging.

Beide gebaren worden in vergelijkbare situaties gebruikt. Sommige proefpersonen gebruiken vrijwel altijd WILLEN, andere vrijwel altijd GRAAG. Beide gebaren komen met veel nadruk voor, of neutraal. Uit mijn gegevens wordt niet duidelijk of de gebaren echt een verschillende betekenis hebben.

In twee situaties was er een duidelijke neiging naar één van de twee gebaren. In het Nederlandse uitlok materiaal werd in beide situaties *willen* gebruikt.

In voorbeeld 23 wordt gesproken over een cadeau dat een kind het liefste wil hebben. Zes van de zeven proefpersonen gebruikten in deze situatie het gebaar WILLEN.

(23) INDEX3 **WILLEN** KLEUR^POTLODEN DOOS INDEX3
'Ze wil de doos met kleurpotloden.' (NvdB)

In een andere situatie werd verteld over een vriend die zijn rijbewijs wil halen. Vijfmaal werd in deze situatie GRAAG gebruikt (24) en slechts éénmaal het gebaar WILLEN (25).

(24) VRIEND INDEX3 **GRAAG** RIJ^BEWIJS AUTO HALEN
'Een vriend wil graag zijn rijbewijs halen.' (NvdB)

(25) VRIEND INDEX3 **WILLEN** RIJ^BEWIJS HALEN
'Een vriend wil zijn rijbewijs halen.' (NvdB)

De reden voor het verschil in gebruik in deze situaties kan in verschillende domeinen gezocht worden. Er kan een semantisch verschil zijn, waarbij de mate van het verlangen varieert tussen WILLEN en GRAAG. Ook kan er een pragmatisch verschil zijn, waarbij WILLEN meer gebruikt wordt door kinderen en GRAAG meer door volwassenen. Het materiaal kan hier geen uitsluitsel over geven.

Als tweede betekenis kan WILLEN ‘*van plan zijn*’ weergeven. Er is slechts één voorbeeld waar WILLEN in deze betekenis voorkomt (26).

- (26) **WILLEN** 2OP1 SPUITEN
‘Hij **wou** me natspuiten.’ (Lente zomer herfst winter)

In het Nederlands kan het modaal *willen* ook epistemisch gebruikt worden. Voorbeelden hiervan zijn: ‘Het wil wel eens gebeuren dat...’, of: ‘Dat wil zeggen...’ Er zijn geen voorbeelden gevonden voor NGT waar WILLEN de epistemische modaliteit weergeeft. Bovenstaande voorbeelden worden op een andere manier weergegeven. De zin ‘Dat wil zeggen...’ wordt bijvoorbeeld vertaald met: ‘BEDOELEN...’

Willen kan in het Nederlands ook gebruikt worden in zinnen om *bereidheid* aan te geven. In vragen wordt dit veel gebruikt. Voorbeelden hiervan zijn: ‘Zou je me willen helpen?’, of: ‘Wil je dat even geven?’. In deze situaties wordt in NGT altijd het gebaar VERZOEK gebruikt. Een voorbeeld hiervan is zin 27.

- (27) **VERZOEK** 3a**HELPE**n3b
‘Zou je me willen helpen?’ (NvdB)

Om aan te geven dat iemand zelf bereid is om iets te doen, wordt WILLEN ook niet gebruikt. Het is natuurlijker om met mimiek en bevestigend knikken aan te geven dat je bereid bent. Als WILLEN gebruikt zou worden in de zin: ‘Ik wil je helpen’, zou dit overdreven of onnatuurlijk zijn. WILLEN zou hier te sterk benadrukt worden.

Samengevat wordt WILLEN in mijn gegevens op twee manieren gebruikt: om *verlangen*, *begeren* of *wenzen* uit te drukken, of om *van plan zijn* weer te geven. In beide gevallen wordt de deontische modaliteit tot uitdrukking gebracht. De epistemische modaliteit en *bereidheid* wordt in NGT niet door het modaal WILLEN uitgedrukt. De epistemische modaliteit wordt door middel van andere constructies en lexicale gebaren geuit. *Bereidheid* wordt door het gebaar VERZOEK uitgedrukt en door non-manuele markeringsen.

4.1.2 KUNNEN

KUNNEN komt in het materiaal met verschillende betekenissen voor.

Ten eerste heeft KUNNEN de betekenis ‘*het vermogen bezitten tot/ in staat zijn tot*’.

KUNNEN kan zowel op concrete (28) als op abstracte (29) vermogens slaan. Deze vorm wordt ontkend met het gebaar KAN-NIET, zoals in voorbeeld 30. In deze voorbeelden wordt KUNNEN deontisch gebruikt.

- (28) TOCH 1ZIEN^{3a} INDEX^{3a} **KUNNEN** GEBAREN
‘Toch kan ik zien, dat hij kan gebaren.’ (NvdB)
- (29) INDEX¹ **KUNNEN** HELPEN
‘Ik kan helpen.’ (NvdB)
- (30) INDEX³ ETEN MOEIZAAM **KAN-NIET** SLIKKEN INDEX³
‘Hij eet moeizaam. Hij kan niet slikken.’ (Griezelen)

Ten tweede kan KUNNEN weergegeven of iets *mogelijk* (31) of *toegestaan* (32) is. Ook hier wordt KUNNEN deontisch gebruikt.

- (31) BETEKENEN WERK **KUNNEN** OVERGEVEN
‘Dit betekent dat ik werk kan overgeven aan anderen.’ (NvdB)
- (32) _____^q
INDEX¹ ZOUT STROOIEN **KUNNEN** AV
‘Mag ik er zout op doen?’ (Indirecte taalhandelingen)

De betekenis van KUNNEN als *mogelijk zijn* komt zeer vaak voor. KUNNEN in de betekenis van *toegestaan* komt slechts drie keer voor. Soms is het moeilijk onderscheid te maken tussen de twee betekenissen. In zin 33 wordt bijvoorbeeld gevraagd of het mogelijk is dat iemand meerijdt. Met die vraag wordt impliciet ook gevraagd of het toegestaan is. Beide betekenissen lijken hier verweven. In zin 34 wordt dezelfde vraag gesteld met het modaal MOGEN. MOGEN lijkt de betekenis van *toegestaan* sterker te hebben, dan KUNNEN dat heeft.

- (33) _____
KUNNEN INDEX³ OOK MEE OF ONS-TWEEËN STATION BRENGEN
_____^q
KUNNEN AV
‘Kan hij ook meerijden, of kun je ons tweeën naar een station brengen?’ (NvdB)
- (34) _____^q
MOGEN INDEX³ MEE VANAVOND
‘Mag hij vanavond meerijden?’ (NvdB)

KUNNEN kan ook de epistemische modaliteit weergeven. De betekenis die het gebaar daarbij heeft is, net als bij de deontische modaliteit, ‘mogelijk zijn’. Zin 35 is hier een voorbeeld van. De spreker zegt dat het volgens zijn kennis van de wereld mogelijk is, dat de man snel zal komen. Door eerdere ervaringen weet de spreker dat het waarschijnlijk is dat dit zal gebeuren.

- (35) BINNEN-KORTE-TIJD MAN **KUNNEN** KOMEN
 ‘De man kan elk moment komen.’ (Griezelen)

Een ander voorbeeld waar KUNNEN epistemisch gebruikt wordt is zin 36. Er wordt hier verteld dat het mogelijk is dat een reuzenschildpad zeven meter breed wordt. Het gaat hier niet om de mening van degene die dit gebaart, maar om aangeleerde kennis.

- (36) INDEX3 KUNNEN ZEVEN METER BREED
 ‘hij kan zeven meter breed worden.’ (Lente zomer herfst winter)

Tot slot moet opgemerkt worden dat KUNNEN in NGT minder vaak voorkomt dan *kunnen* in het Nederlands. Dit is misschien een vreemde stelling. Er zijn vele zinnen mogelijk die een zelfde betekenis weergeven. Wat echter opvallend is, is dat er vele voorbeelden zijn waar het in het Nederlands zeer normaal is om *kunnen* te gebruiken, maar dit in NGT niet gebeurt. Om dit te verduidelijken wordt een aantal voorbeelden gegeven (37-38).

- (37) INDEX3 ACHTER LOPEN, VOORUIT-LOPEN, ^{hn}ZWEMMEN
 ‘Ze **kunnen** vooruit en achteruit lopen en zwemmen **kunnen** ze ook.’
 (’s nachts in mijn dromen)

- (38) INDEX3 VLOEIEND GELUIDEN NADOEN
 ‘Ze **kunnen** heel goed geluiden nadoen.’ (’s nachts in mijn dromen)

In deze voorbeelden worden kenmerken van dieren beschreven. Door hun bouw hebben dieren bepaalde vermogens of mogelijkheden. Zo zijn garnalen in voorbeeld 37 door hun bouw in staat naar voren en naar achteren te lopen en te zwemmen. In zin 38 wordt een vogel beschreven die het vermogen heeft geluiden vloeiend na te doen. In het Nederlands zou het vreemd zijn in deze zinnen geen *kunnen* te gebruiken. Zonder het modaal zou het in het Nederlands zijn, alsof de activiteiten op dit moment plaats vinden: ‘Ze lopen achteruit en vooruit en ze zwemmen.’ of: ‘Ze doen geluiden vloeiend na.’ Het modaal geeft aan dat de activiteiten hypothetisch zijn.

In zin 39 wordt besproken dat jachtluipaarden heel hard kunnen rennen en een snelheid van 115 kilometer per uur kunnen halen. In dit voorbeeld wordt het modaal KUNNEN wél gebruikt.

- (39) **KUNNEN 115 KILOMETER SNEL**
'Ze **kunnen** snelheden van honderdvijftien kilometer per uur bereiken.'
('s nachts in mijn dromen)

Door het modaal te gebruiken wordt expliciet gemaakt dat het *mogelijk* is dat luipaarden een bepaalde snelheid halen. In de andere zinnen worden kenmerken van dieren genoemd, die vanzelfsprekend bij ze horen. *Kunnen* heeft hier een zwakkere betekenis. Door de bouw van de dieren is het logisch dat het *mogelijk* is; dit hoeft in NGT niet expliciet uitgedrukt te worden met een modaal.

Mijn vermoeden is dat KUNNEN in NGT een sterkere betekenis heeft dan in het Nederlands. Als het gebaar gebruikt wordt, betekent dit ook echt een *mogelijkheid* of een *vermogen*. De zwakkere betekenis hoeft niet uitgedrukt te worden. Deze is vanzelfsprekend.

Een tweede vermoeden is, dat deze zwakke betekenis wel uitgedrukt kan worden door mimiek en door bevestigend knikken. In voorbeeld 37 hierboven wordt bij ZWEMMEN bijvoorbeeld nadrukkelijk geknikt. Bij het deel ervoor niet. Beide delen van de zin zijn bevestigend en beide worden in het Nederlands met een modaal weergegeven. De vraag is welke betekenis de non-manuele markering precies weergeeft. Geeft het eerste deel geen modaliteit weer en het tweede wel? Is het juist andersom, of hebben de non-manuele markeringen hier niets met modaliteit te maken? Graag had ik hier meer onderzoek naar gedaan, maar door tijdgebrek was dit niet meer mogelijk.

Samengevat kan KUNNEN in NGT de deontische en de epistemische modaliteit weergeven, waarbij KUNNEN een *vermogen* of een *mogelijkheid* aanduidt. Hierin komt NGT overeen met het Nederlands. De betekenis van het modaal in NGT, is echter sterker dan hij in het Nederlands is. Bij een zwakkere betekenis is het in NGT niet nodig een modaal te gebruiken.

4.1.3 MOETEN

MOETEN kan verschillende betekenissen hebben. Twee betekenissen komen veelvuldig voor, dit zijn *verplichting* (40) en *noodzaak* (41). MOETEN geeft hierbij de deontische modaliteit weer. De entiteit die een verplichting oplegt, kan een persoon of een abstracte entiteit zijn, zoals een school in voorbeeld 42.

- (40) **OVER HALF UUR MOETEN BED GAAN**
'Over een half uur moet je naar bed.'
(NvdB)

- (41) **MOETEN AFSPRAAK MAKEN HOE SYSTEEM INDEX3**
 ‘Ze moeten afspraken maken over hoe het systeem gebuikt kan worden.’
 (Crasborn e.a.)
- (42) **SCHOOL INDEX(naar school) MOETEN BEPAALDE-DINGEN-DOEN**
 ‘Ik moet voor school nog bepaalde dingen doen.’
 (NvdB)

Eenmaal wordt **MOETEN** epistemisch gebruikt. In voorbeeld 43 wordt gezegd dat als alles volgens verwachting verloopt, een diploma behaald kan worden. Door eerdere ervaringen en de kennis die de gebaarder hierdoor heeft, kan hij stellen dat zeer waarschijnlijk is dat het zal gebeuren.

- (43) **TOT-NU-TOE TWEE JAAR HALEN BIJNA, MOETEN BINNEN-KORT HALEN**
 ‘Tot nu toe heb ik bijna twee jaar gehaald. Ik moet hem binnenkort halen.’
 (Crasborn e.a.)

Daarnaast zijn er twee voorbeelden waar het gebaar **MOETWEL** wordt gebruikt. **MOETWEL** lijkt sterk op het gebaar **MOETEN**, maar wordt met een sterkere beweging gemaakt. Het gebaar wordt aan het einde kort vast gehouden. Bij het gebaar hoort een gesproken component ‘moetwel’.

MOETWEL drukt uit, dat iets op een bepaalde manier het geval moet zijn. Er wordt gezegd: ‘volgens de kennis die ik heb kan het niet anders dan dat het zo is.’ **MOETWEL** geeft dus de epistemische modaliteit weer. Zin 44 is hier een voorbeeld van.

- (44) **MOETWEL VOORoudERS AL DOOF MAAR BEWIJS HEB**ⁿ
 ‘Er moeten voorouders zijn geweest die doof waren, maar we hebben geen bewijs.’
 (NvdB)

Er is een verschil in de semantische lading van het modaal **MOETEN** in NGT en het Nederlands. In NGT is het dwingende karakter van het modaal veel sterker. Verschillende proefpersonen gaven aan dat als het deontische modaal **MOETEN** wordt gebruikt, dit ook serieus genomen moet worden. **MOETEN** kan niet gebruikt worden om een lichte verplichting aan te duiden. Bij een lichte verplichting wordt een licht dwingende mimiek gebruikt. Bij een iets zwaardere verplichting wordt een dwingende mimiek gebruikt. En zoals één van de personen zei: ‘En als het dan nog niet begrepen wordt, wordt **MOETEN** gebaard.’

Een Nederlandse zin als: ‘ Je moet naar bed.’ werd door alle proefpersonen in eerste instantie niet met het gebaar MOETEN vertaald. Allen begonnen met een zin vergelijkbaar met 45.

- (45) VERZOEK BED GAAN
‘Je moet naar bed.’ (NvdB)

Eén vrouw gaf aan dat horende collega’s vaak zeggen: ‘We moeten even overleggen.’ Als dit gebeurt moet ze altijd bedenken dat het door een horende gezegd wordt en dat ze zich daarom niet aangevallen hoeft te voelen. Zelf zou ze een dergelijke zin nooit gebruiken. De zin zou volgens haar beter vertaald worden met: BETER EVEN OVERLEGGEN.

De bovengenoemde voorbeelden geven aan, dat MOETEN in NGT een sterkere betekenis heeft dan *moeten* in het Nederlands. De zwakkere meer gegeneraliseerde betekenis van *moeten* in het Nederlands wordt in NGT door mimiek weergegeven.

In voorbeelden 46, 47 en 48 wordt de deontische betekenis *verplichting* verwerkt in de mimiek en de bewegingen van de hele gebarenzin.

- (45) _____gebiedend
BAD GAAN3
‘Je **moet** in bad.’ (Lente zomer herfst winter)

- (46) _____gebiedend
HUIS GAAN BAD GAAN
‘Je **moet** naar huis en in bad.’ (Lente zomer herfst winter)

- (47) _____gebiedend
OKE HALF UUR LANG VERDER DAARNA BED 3aGAAN3b
‘Oké, je mag nog een half uur langer doorspelen, maar daarna **moet** je naar bed.’ (NvdB)

De bewegingen van de gebaren zijn zeer krachtig en de mimiek is dwingend. Het is zeer duidelijk dat er iets verplicht wordt, ook al wordt hier geen modaal gebruikt. Hetzelfde komt in het Nederlands voor. Door intonatie kan aangegeven worden dat iets verplicht is, zonder een modaal werkwoord te gebruiken. In NGT lijkt dit echter gebruikelijker te zijn dan in het Nederlands.

Samenvattend kan gesteld worden dat MOETEN zowel de deontische als de epistemische modaliteit kan weergeven, maar alleen in de betekenis van sterke verplichting en noodzakelijkheid. De zwakkere meer gegeneraliseerde betekenis zoals in het Nederlands wordt gebruikt, wordt in NGT weergegeven door de mimiek en door een bewegingsmodificatie van de gebaren.

4.2 De positie van de modale werkwoorden in de zin

Hieronder wordt besproken op welke posities de verschillende werkwoorden in het materiaal voorkomen. Er wordt aangegeven wat de meest voorkomende positie is van de werkwoorden in de zin en welke uitzonderingen er gevonden zijn. Bij elk werkwoord wordt de totale hoeveelheid uitingen genoemd die in het verschillende materiaal voorkwam.

4.2.1 WILLEN

Het materiaal waar het modaal WILLEN in voorkomt, laat een constant beeld zien. In totaal zijn er 68 uitingen gevonden waar WILLEN, GRAAG of WIL-NIET in voorkwam. Hiervan komen er 22 uit het bestaande materiaal en 46 uit de eigen opnamen.

WILLEN wordt vrijwel altijd op de tweede positie in de zin geuit, na het Subject. Na het modaal volgt een object (49), een lexicaal werkwoord (50) of een tijdsbepaling (51).

- (49) VRIEND INDEX3 **WILLEN** RIJ^BEWIJS HALEN
'Een vriend wil zijn rijbewijs halen.' (NvdB)
- (50) INDEX1 **GRAAG** FIETSEN, GEZOND
'Ik wil graag fietsen, dat is gezond.' (NvdB)
- (51) INDEX1 **WILLEN** NU
'Ik wil nu.' (Lente zomer herfst winter)

Als het subject in een tekst al bekend is, wordt deze in NGT vaak weggelaten. Dit wordt pro-drop genoemd (Bos, 1993). WILLEN staat altijd op de tweede positie in de zin. Als het subject niet geuit wordt, staat WILLEN hierdoor vooraan in de zin (52).

- (52) **GRAAG** RIJ^BEWIJS HALEN
'Hij wil graag zijn rijbewijs halen.' (NvdB)

In mijn gegevens wordt WILLEN niet één maal alleen aan het einde van de zin geuit. Wel staat het ontkenkende modaal WIL-NIET tweemaal aan het einde van de zin (53). Deze voorbeelden zijn echter zeer kort. Er wordt geen object of ander werkwoord geuit waaruit afgeleid kan worden op welke plaats WILNIET staat.

- (53) VOORSTEL ZATERDAG MIDDAG, INDEX3a **WIL-NIET**
'Ik stel zaterdagmiddag voor, maar dat wil hij niet.' (NvdB)

Eenmaal staat WILLEN vooraan in de zin, nog voor het Subject. Dit gebeurt in voorbeeld 54.

- (54) TOCH **WIL** INDEX3 KLEUR^POTLODEN
'Ze wil toch kleurpotloden.'

Het komt vier maal voor dat WILLEN dubbel wordt geuit in een zin. In deze gevallen staat WILLEN zowel op de tweede positie na het Subject, als aan het einde van de zin, na het Object. Opvallend is dat bij al deze zinnen ook het Subject wordt herhaald. Na het tweede modale werkwoord wordt teruggewezen naar het Subject van de zin. Het herhalen van het Subject aan het einde van de zin wordt Subject-copy genoemd en komt geregeld voor in NGT. Zin 55 is hier een voorbeeld van.

- (55) INDEX3 VOEL, **WILLEN** NAAR HUIS **WILLEN** INDEX3
'Hij voelt dat hij naar huis wil.' (Griezelen)

Terwijl er geen voorbeelden zijn waar WILLEN aan het einde van een mededelende zin staat, zijn er wel voorbeelden van vraagzinnen waar dit het geval is. In het materiaal komen slechts vijf vraagzinnen voor. Driemaal staat WILLEN na het Object (56-58). In deze zinnen komt geen ander werkwoord voor. Tweemaal staat WILLEN voor het Object van de zin(59-60). Net als in de zinnen waar WILLEN dubbel wordt geuit, wordt het Subject in zin 57 en 58 aan het einde van de zin geuit. Het modaal staat hier na het Object, maar voor het Subject.

- (56) _____q
INDEX2 KOFFIE **WILLEN**, ANDERS AV
'Wil je koffie, of iets anders?' (Indirecte Taalhandelingen)
- (57) _____q
MUTS SJAAL **WILLEN** INDEX2
'Wil jij een muts en een sjaal?' (Lente zomer herfst winter)
- (58) _____q
DEODORANT **WILLEN** INDEX2
'Wil je deodorant?' (NvdB)
- (59) _____q
JULLIE **GRAAG** HELPEN WERKEN
'Willen jullie helpen werken?' (NvdB)
- (60) _____q
WILLEN HIER WERKEN
'Willen jullie hier werken?' (NvdB)

In de eerste drie voorbeelden waar WILLEN achteraan stond (56-58), is WILLEN het enige werkwoord in de zin. In de laatste twee zinnen is er wel een ander werkwoord in de vraagzin. Wellicht veroorzaakt dit het verschil in de positie van WILLEN. Dit kan echter niet met zekerheid gezegd worden naar aanleiding van vijf zinnen.

Samenvattend: Het modaal WILLEN gedraagt zich zeer constant. De tweede positie in de zin na het Subject is de vaste plaats waar WILLEN voorkomt. Eenmaal wordt WILLEN voor het Subject geuit, maar nooit helemaal aan het einde. WILLEN komt wel viermaal dubbel voor, zowel op de tweede positie als op het einde. Opvallend hierbij is, dat het Subject in de vorm van een INDEX bij elk voorbeeld aan het einde wordt geuit na het tweede modaal.

4.2.2 KUNNEN

De gegevens over KUNNEN zijn minder constant dan de gegevens over WILLEN. In totaal zijn er 74 uitingen waar KUNNEN of KAN-NIET in voorkomt. Hiervan zijn er 40 afkomstig uit het bestaande materiaal en 34 uit de eigen opnamen. Over het algemeen kan gesteld worden dat KUNNEN ongeveer twee keer zo vaak op de tweede positie in de zin voorkomt, als op de laatste plaats. Net als WILLEN staat KUNNEN na het Subject en voor het Object en werkwoord (61-62).

- (61) INDEX3 **KUNNEN** HELE DAG LOPEN (s'nachts in mijn dromen)
'Ze kunnen een hele dag lopen.'
- (62) TOCH 1ZIEN3a INDEX3a **KUNNEN** GEBAREN (NvdB)
'Toch kan ik zien, dat hij kan gebaren.'

Als het Subject van de zin wordt weggelaten, staat KUNNEN dan ook vooraan in de zin, zoals in 63.

- (63) **KUNNEN** SAMEN BESPREKEN (NvdB)
'We kunnen het samen bespreken.'

Daarnaast staat het modaal KUNNEN regelmatig achteraan in de zin. In voorbeeld 64 en 65 staat KUNNEN na het Object en het werkwoord. In voorbeeld 65 wordt het Subject na het modaal herhaald.

- (64) **BETEKENIS GEBAREN ZONDER-STEM 1AFLEZEN3 KUNNEN**
 ‘De betekenis van de gebaren kan hij zonder dat ik mijn stem gebruik aflezen.’
 (Crasborn e.a.)
- (65) **VERZOEK TAS-AFHALEN, INDEX1 ZITTEN KUNNEN INDEX1**
 ‘Zou u uw tas van de bank kunnen halen? Dan kan ik zitten.’
 (Indirecte Taalhandelingen)

Een aantal keer wordt KUNNEN zowel op de tweede plaats, als op de laatste plaats geuit. Net als bij WILLEN wordt in voorbeeld 66 zowel het modaal als het Subject dubbel geuit. In voorbeeld 67 wordt ook teruggewezen naar het Subject, maar niet direct na het modaal.

- (66) **INDEX3 KUNNEN ANTWOORDEN ONTHOUDEN VOOR EXAMEN KUNNEN INDEX3**
 ‘Hij kan voor het examen de antwoorden onthouden.’ (NvdB)
- (67) **VOORAL INDEX3 KAN-NIET BEDIENEN, KAN-NIET VERZORGEN KAN-NIET, VOORAL ERG INDEX3**
 ‘Dat hij niet kan bedienen en niet kan verzorgen, vindt hij vooral erg.’
 (Griezelen)

In vraagzinnen staat KUNNEN meestal vooraan in de zin. In de meeste vragen wordt het subject niet geuit. Opvallend is dat in de twee vraagzinnen waar het subject wel wordt geuit, KUNNEN helemaal vooraan staat, nog voor het Subject (68-69).

- (68) _____q
KUNNEN INDEX3 OOK MEE
 ‘Kan hij ook meerijden?’ (NvdB)
- (69) _____q
KUNNEN INDEX3b MEE^RIJDEN INDEX3a
 ‘Kan hij met jou meerijden?’ (NvdB)

Het komt ook voor dat KUNNEN aan het einde van de vraagzin geplaatst wordt zoals in zin 70 en 71.

- (70) _____q
ZATERDAG OCHTEND KUNNEN
 ‘Kun je zaterdagochtend?’ (NvdB)

- (71) INDEX1 ZOUT STROOIEN KUNNEN AV^q
'Mag ik er zout op doen?' (Indirecte Taalhandelingen)

Samenvattend kan gesteld worden, dat KUNNEN twee veel voorkomende posities in de zin heeft, namelijk op de tweede positie na het Subject, of aan het einde na het lexicale werkwoord. De eerste positie komt twee keer zo vaak voor als de eerste. Een aantal keer komt KUNNEN dubbel voor in beide posities. Het Subject wordt dan vaak herhaald aan het einde van de uiting door middel van een INDEX.

Bij vragen staat KUNNEN of voor het Subject, of helemaal aan het einde.

4.2.3 MOETEN

Van het modaal MOETEN zijn minder gegevens beschikbaar dan van de andere twee modalen. In totaal zijn er dertig uitingen gevonden waar MOETEN in voorkomt. Hiervan komen er 19 uit bestaand materiaal en 11 uit de eigen opnamen.

Net als WILLEN en KUNNEN, staat het modaal MOETEN meestal op de tweede positie in de zin, na het Subject (72).

- (72) DAARNA IEDEREEN **MOETEN** VERHAAL VERTELLEN
'Daarna moet iedereen een verhaal vertellen.' (Griezelen)

Bij pro-drop staat MOETEN vooraan in de zin. In zin 73 staat er wel nog een tijdsbepaling voor.

- (73) OVER HALF UUR **MOETEN** BED GAAN
'Over een half uur moet je naar bed.' (NvdB)

Slechts éénmaal komt MOETEN voor op de laatste positie in de zin, na het lexicale werkwoord (74).

- (74) INDEX1 VERGADERING GAAN **MOETEN**
'Ik moet naar een vergadering.' (Indirecte Taalhandelingen)

Daarnaast staat **MOETEN** ook éénmaal helemaal vooraan in de zin, voor het subject (75). Hetzelfde is gevonden bij **WILLEN**. Ook daar was er slechts één voorbeeld (54). Bij **KUNNEN** werd deze volgorde alleen bij vraagzinnen geconstateerd (zie voorbeeld 68 en 69).

- (75) **MOETEN INDEX3a-b AFSPREKEN ZELFDE PROGRAMMA**
'Zij moeten afspreken dat ze hetzelfde programma gebruiken.' (Crasborn e.a.)

Voor **MOETEN** zijn geen vraagzinnen beschikbaar. Over de plaats van dit modaal in vraagzinnen kan helaas niets gezegd worden.

Tot slot komt het gebaar **MOETWEL** tweemaal voor, zoals beschreven in paragraaf 4.1.3. In voorbeeld 76 staat **MOETWEL** net als **MOETEN** in zin 76 voor het Subject van de zin. In zin 77 komt **MOETWEL** helemaal aan het einde.

- (76) **MOETWEL VOORⁿ^OUDERS AL DOOF MAAR BEWIJS HEB**
'Er moeten voorouders zijn geweest die doof waren, maar we hebben geen bewijs.' (NvdB)
- (77) **GEBAREN GEBRUIKEN INDEX3a MOETWEL**
'Hij moet wel gebaren gebruiken.' (NvdB)

MOETEN gedraagt zich net als **WILLEN** vrij constant. Het modaal staat bijna altijd op de tweede positie in de zin. Daarnaast staat het éénmaal op de eerste plaats en éénmaal op de laatste plaats in de zin. Het gebaar **MOETWEL** staat alleen éénmaal op de laatste plaats en éénmaal op de eerste positie in de zin.

4.2.4 De syntactische distributie van modalen volgens de proefpersonen.

De verschillende posities waar modalen mogen staan zijn besproken met de proefpersonen. Het taalgebruik van de verschillende personen komt sterk overeen, maar de meningen er over niet. Alle proefpersonen waren het eens dat modalen aan het einde van de zin kunnen staan. Eén vrouw zei dat dit de enige juiste plaats is voor modalen. Haar taalgevoel klopte echter niet met haar eigen taalgebruik. Zelf plaatste ze modalen ook meestal op de tweede positie in de zin.

Twee proefpersonen dachten dat als een modaal aan het einde van een zin staat, dit een bijzin is. Eén van hen zei dat het modaal dan meer nadruk heeft. Voor de ander maakte dit geen verschil. Twee anderen zeiden dat het niet uitmaakt waar een modaal staat. Beide posities zijn correct en het geeft geen betekenis verschil.

Uit de gesprekken bleek dat de proefpersonen tegenstrijdige en soms incorrecte ideeën hebben over hun eigen taalgebruik. Zij zijn het er bijna allemaal over eens dat modalen zowel op de tweede als op de laatste plaats mogen staan, maar twijfelen hier snel aan. Er zijn verschillende ideeën over de gemarkeerdheid van de verschillende posities en over eventuele betekenis verschillen bij deze posities. Opvallend is dat mensen modalen vaker op de tweede positie gebaren, maar ze in losse voorbeelden eerder achteraan plaatsen. Vooral bij WILLEN voelde het voor veel mensen beter om het modaal achteraan te gebaren, terwijl dit nooit voorkwam in de opnamen. Mijn vermoeden is dat de regel dat het werkwoord in NGT achteraan staat het taalgevoel beïnvloed.

5 Discussie

In dit hoofdstuk zullen de modalen vergeleken worden op hun semantische en syntactische kenmerken. De semantiek van de gebaren wordt vergeleken met het Nederlands en met andere gebarentalen. De syntactische kenmerken van de modalen in NGT worden met elkaar en met andere gebarentalen vergeleken.

5.1 Vergelijking van de semantiek van de modalen in NGT en het Nederlands

De modalen MOETEN, KUNNEN en WILLEN hebben alle hun eigen semantische kenmerken. Hierin komen ze deels overeen met het Nederlands en deels verschillen ze. Het gebruik van de modalen kan worden ingedeeld in deontische en epistemische modalen. Uit deze tweedeling blijkt dat WILLEN, anders dan in het Nederlands, alleen deontisch gebruikt kan worden. De zinnen: ‘Het wil wel eens gebeuren dat...’, of: ‘Dat wil zeggen...’, worden in NGT niet met WILLEN vertaald. MOETEN en KUNNEN kunnen beide, net als in het Nederlands, wel deontisch en epistemisch worden gebruikt.

Daarnaast is er variatie in de precieze betekenis die de modalen kunnen hebben in vergelijking met het Nederlands. MOETEN kan *verplichting* en *noodzaak* aanduiden in NGT. Maar een zin als: ‘Moet je eens luisteren.’, wordt in NGT niet correct vertaald met het modaal MOETEN. MOETEN geeft een sterke verplichting weer en kan in deze context niet worden gebruikt. Bij een letterlijke vertaling wordt in NGT gezegd: ‘Je moet naar me luisteren!’.

Bij alle drie de modalen blijkt dat bepaalde betekenissen door non-manuele markeringen kunnen worden weergegeven. Voor MOETEN is dit *lichte verplichting*, voor KUNNEN *zwakkere mogelijkheid* of *vermogen* en voor WILLEN *bereidheid*. Al deze betekenissen zijn zwakkere, minder expliciete betekenissen. Het voornaamste verschil tussen modalen in het Nederlands en modalen in NGT is dus dat deze zwakke, meer gegeneraliseerde betekenissen in NGT niet door modalen, maar door non-manuele markeringen worden weergegeven. Als de modalen worden gebruikt hebben ze een sterke betekenis.

5.2 Vergelijking van de semantiek van de modalen met andere gebarentalen.

In hoofdstuk 2.2.1 werd aangegeven dat gesproken talen en gebarentalen niet altijd overeen komen in het semantische gebruik van modalen. Hierboven is duidelijk geworden dat hetzelfde geldt voor NGT.

Voor ASL is beschreven dat MUST en CAN alleen deontisch gebruikt kunnen worden. WILL kan zowel deontisch als epistemisch gebruikt worden. Voor NGT is dit precies andersom. WILLEN kan alleen deontisch worden gebruikt, terwijl MOETEN en KUNNEN zowel de deontische als de epistemische modaliteit weer kunnen geven.

Verder bleek uit de literatuur over ASL dat de epistemische modaliteit niet altijd met modalen weergegeven hoeft te worden. In bepaalde situaties kunnen non-manuele markerings bij 'gewone' lexicale gebaren de epistemische modaliteit weergeven. Voor deontische modalen was dit niet mogelijk. Wel hadden zinnen met deontische modalen erin een vergelijkbare non-manuele markering tijdens de hele zin.

Uit dit onderzoek blijkt dat modaliteit in NGT ook door non-manuele markerings weergegeven kan worden. Maar in NGT is dit mogelijk bij de deontische modaliteit terwijl dit in ASL alleen voor de epistemische modaliteit is beschreven. Een ander verschil is dat het in ASL optioneel is of het epistemische modaal wordt weggelaten. In NGT worden bepaalde betekenissen alleen door de non-manuele markerings weergegeven.

Voor de Braziliaanse Gebarentaal is beschreven dat nuances in de modalen kunnen worden aangegeven door mimiek en de kracht van de gebaren. Ook in NGT is het mogelijk modalen te benadrukken door middel van deze aspecten. Als modalen in NGT extra nadruk hebben kunnen ze langzamer en met veel kracht worden gebaard. Aan het einde van het gebaar worden ze kort vastgehouden. Dit is echter niet exclusief voor modalen. Andere gebaren worden in NGT ook benadrukt door middel van deze veranderingen.

5.3 Vergelijking van de syntactische kenmerken van de modalen

De modalen MOETEN, KUNNEN en WILLEN⁶, vertonen in hun syntactische distributie veel overeenkomsten. Zij staan alle drie meestal op de tweede positie in de zin.

Alleen KUNNEN wordt daarnaast ook regelmatig aan het einde van de zin geplaatst. Van MOETEN is er één voorbeeld waar het modaal achteraan wordt gebaard, voor WILLEN is er geen. Toch verwacht ik, dat WILLEN ook achteraan mag staan in normale mededelende zinnen. WILLEN wordt een aantal keer dubbel geuit, waarbij het tweede modaal aan het einde van de zin staat. Daarnaast hebben alle proefpersonen aangegeven dat het mogelijk is WILLEN achteraan te gebaren. Ook al wordt het weinig gebruikt, het is blijkbaar niet fout.

De dubbele constructie komt zowel bij KUNNEN als bij WILLEN voor. Van MOETEN zijn er geen voorbeelden gevonden. Bij deze dubbele constructie wordt vaak na het modaal terug gewezen naar het Subject door middel van een INDEX. Twee proefpersonen hebben aangegeven dat als het modaal achteraan staat, dit een soort bijzin is. Eén van hen zei dat het modaal dan meer nadruk heeft. Als het gebaar als het achteraan staat inderdaad nadruk heeft, betekent dit dat de focus op het modaal ligt. In dit geval zou de dubbele constructie net als in ASL en TSL een geval van *focus doubling* kunnen zijn, zoals in hoofdstuk 2.2.2 is beschreven. De andere proefpersonen vonden niet dat het modaal als het achteraan stond meer nadruk had. In dat geval is er geen betekenis verschil tussen de verschillende posities. Dit onderzoek kan hier geen uitsluitsel over geven.

De modalen stonden in het materiaal een klein aantal keer op de eerste positie in de zin, voor het Subject. Voor MOETEN en WILLEN was dit het geval in mededelende zinnen. In deze constructie lijkt deze positie voor de modalen een uitzondering. KUNNEN stond bij vragen een aantal keer op de eerste positie. Er waren geen voorbeelden waar KUNNEN in vragen op de tweede positie stond. Het is nog de vraag of dit wel mogelijk is.

⁶ In dit onderzoek is het modale werkwoord MOGEN niet onderzocht. In het materiaal kwam het modaal wel enkele keren voor. In totaal zijn er twaalf voorbeelden gevonden. MOGEN vertoont eenzelfde distributie als de andere modalen. Het modaal staat bijna altijd op de tweede positie in de zin, zoals in voorbeeld (78) hieronder. Eén maal wordt MOGEN voor het Subject gebaard in een vraagzin (79).

(78) INDEX3a MAG VERJAARDAG^CADEAU KIEZEN INDEX3a
'Zij mag een verjaardagscadeau uitkiezen.' (NvdB)

(79) _____^q
MOGEN INDEX3 MEE VANAVOND
'Mag hij vanavond meerijden?' (NvdB)

5.4 Vergelijking van de distributie van modalen in NGT en andere gebarentalen

In hoofdstuk 2.2.2 is de syntactische distributie van modale werkwoorden in verschillende gebarentalen besproken. Hieruit bleek dat de plaats van modalen in deze talen samenhangt met hun basisvolgorde. Talen met een SOV volgorde kunnen modalen aan het einde van de zin plaatsen, of onder pragmatische beperkingen helemaal vooraan. Talen met een SVO volgorde kunnen modalen of op de tweede positie, aan het einde, of op beide plaatsen tegelijkertijd plaatsen. NGT is een SOV taal. Vanuit bovengenoemde samenhang kan verwacht worden dat modalen in NGT ook achteraan in de zin staan. Dit blijkt echter niet het geval.

Modalen staan in NGT meestal op de tweede positie in de zin. KUNNEN staat daarnaast ook geregeld achteraan in de zin. Daarbij kunnen de modalen op beiden plaatsen tegelijk voorkomen. Hierin lijkt NGT op ASL, LSB en TSL, terwijl dit SVO talen zijn. Daarbij is het voor NGT mogelijk, onder pragmatische beperkingen modalen helemaal vooraan te plaatsen, zoals in DGS en LSC gebeurt.

De samenhang blijkt voor NGT dus niet te bestaan. De posities van de modalen vertonen gelijkenissen met beide groepen.

6 Conclusie

In dit onderzoek is aangetoond dat modale werkwoorden in NGT zich anders gedragen dan lexicale werkwoorden. Ze staan niet uitsluitend op de laatste positie in de zin, maar meestal op de tweede positie na het Subject. Het is ook mogelijk modalen op de laatste positie in de zin te gebaren. Daarnaast komen ze enkele keren vooraan in de zin voor. Meer onderzoek is nodig om te kijken of er eventuele pragmatische, of semantische verschillen zijn bij de posities waar modalen voorkomen. Daarnaast is het interessant naar de posities van modalen in vraagzinnen te kijken.

Wat betreft de semantiek van de modalen is gebleken dat modalen in het Nederlands en NGT geen één op één relatie vertonen. De betekenis van een gebaar ontwikkelt zich los van een woord in het Nederlands. Een glos is slechts een vertaling, die meer of minder correct kan zijn. Modalen in NGT hebben een sterkere betekenis dan modalen in het Nederlands. De zwakkere betekenissen van modalen kunnen in NGT door non-manuele markeerders uitgedrukt worden.

Vooraf dit laatste aspect is van belang voor tweede gebarentaalverwervers. Doven vinden horenden soms heel dwingend. Wellicht wordt dit deels veroorzaakt door miscommunicatie. Als een horende zegt: 'Moet je eens kijken.' is dit geenszins dwingend bedoeld. Maar om dit goed te vertalen moet een horende zich bewust zijn van het verschil in betekenis van een woord en een gebaar. In het onderwijs moet op deze semantische verschillen gewezen worden, zodat horenden kunnen leren te gebaren wat ze bedoelen. Juist modale werkwoorden, waarmee je als spreker je houding en mening weer kan geven moeten goed gebruikt worden om miscommunicatie te voorkomen.

Literatuurlijst

Bos, H. F.

1993 Agreement and prodrop in Sign Language of the Netherlands. In: Hengeveld, K. & F. Drijkoningen (eds.), *Linguistics in the Netherlands*. Amsterdam: Benjamins, 37-47

Bybee, J. & S. Fleischman

1992 Modality in Grammar and Discourse. An introductory Essay. In: Bybee, J. & S. Fleischmann (eds.) *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam; John Benjamins publishing company, 1-14.

Coerts, J.

1994 Constituent order in Sign Language of the Netherlands. In: Brennan, M. & G.H. Turner (eds.), *Word-order issues in sign language*. Durham: International Sign Language Association, 47-70.

Ferreira Brito, L.

1990 Epistemic, Alethic, and Deontic Modalities in a Brazilian Sign Language. In: S.D. Fischer & Siple, P. *Theoretical Issues in Sign Language Research*. Volume 1: Linguistics. Chicago, Londen: The University of Chicago Press, 229-260

Greenberg, J.H.

1963 Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In: Greenberg, J.H.(ed.), *Universals of language*. Cambridge, MA: MIT Press, 73-113.

Palmer, F.R.

1979 *Modality and the English modals*. London: Longman Group Limited

Payne, T.E.

1997 *Describing Morphosyntax. A guide for field linguists*. Cambridge: Cambridge University Press.

Petronio, K. & D. Lillo-Martin

1997 *WH-movement and the position of Spec-CP: Evidence from American Sign Language*. *Language* 73 (1), 18-57.

Pfau, R. & J. Quer

In druk On the syntax of negation and modals in German Sign Language (DGS) and Catalan Sign Language (LSC). Te verschijnen in: Perniss, P., R. Pfau & M. Steinbach (eds.), *Visible variation: Cross-linguistic studies on sign language structure*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Schaffer, B.

2002 Can't: the negation of modal notions in ASL. In: *Sign Language Studies*, Vol. 3:1, 34-53

Smith, W. H.

1989 *The morphological characteristics of verbs in Taiwan sign language*. UMI dissertation in formation service; Michigan

Wilcox, S. & P. Wilcox

1992 The gestural expression of modality in ASL. In: Bybee, J. & S. Fleischmann (eds.) *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam; John Benjamins publishing company, 135-162.

Appendix 1

Het bronmateriaal

Crasborn, O, E. van der Kooij, A. Nonhebel & W. Emmerik

2004 *ECHO data set for Sign Language of the Netherlands (NGT)*. Department of Linguistics, Radboud University Nijmegen. <http://www.let.ru.nl/sign-lang/echo>

Nederlands Gebarencentrum

2005 *Lente zomer herfst winter*, Bunnik

Nederlands Gebarencentrum en A.Hiddinga

2003 *Gebarensint komt!* Bunnik

Nederlands Gebarencentrum en Handtheater

2004 *'s Nachts in mijn dromen zitten vissen in de bomen*, Bunnik-Amsterdam

Nonhebel, A.

2002 Cd-rom *Indirecte taalhandelingen in de Nederlandse Gebarentaal. Een kwalitatieve studie naar de non-manuele markering van indirecte verzoeken in NGT*. Doctoraalscriptie Nederlandse Gebarentaal, Universiteit van Amsterdam.

Vereniging Ouders Van Dove Kinderen Amsterdam

1996 *Griezelen in de Nederlandse Gebarentaal*, Amsterdam

De afbeeldingen

Nederlands Gebarencentrum,

2006 *Standaard Lexicon Nederlandse Gebarentaal, Deel 1+2*, Bunnik

Appendix 2

Het uitlokmateriaal:

1 Je bent met je dochter in de stad. Ze mag een verjaardagscadeau uitzoeken. Ze kan moeilijk kiezen tussen een doos kleurpotloodjes en een pop.

Ze vraagt of ze niet beide cadeautjes mag hebben, want ze weet niet welke ze het liefste wil hebben.

Je zegt dat je snapt dat zij dat wil, maar dat dat niet kan. Ze moet er echt eentje kiezen.

Dan stel je voor eerst een ijsje te gaan eten. Dan kan ze nog even nadenken.

Ze wil graag een ijsje gaan eten. Als het ijsje op is zegt ze dat ze toch het liefst de kleurpotloden wil hebben.

2 Vertel dat je vijf jaar geleden een eigen bedrijf opgezet hebt. Het bedrijf is langzaam gegroeid, waardoor je het werk niet meer alleen kon doen. Je had het veel te druk. Daarom heb je nu twee mensen in dienst. Ze kunnen een hoop werk overnemen, waardoor je weer wat meer vrije tijd hebt

3 Het is bedtijd, dus vertel je je zoon dat hij moet gaan slapen. Hij heeft echter geen zin. Hij wil nog computeren.

Hij zegt dat hij wel op kan blijven, omdat hij morgen pas later naar school moet.

Je vraagt hoe laat hij dan op school moet zijn.

Hij zegt dat hij een uur later op kan staan dan normaal.

Je spreekt met hem af dat hij dan nog even wakker mag blijven. Dan kan hij nog even doorspelen. Maar dan moet hij over een half uur echt naar bed.

4 Een vriend wil zijn rijbewijs halen. Hij heeft net voor de derde keer het theorie examen gedaan. Maar hij heeft het weer niet gehaald. Hij baalt er ontzettend van.

Voor het examen kon hij alle antwoorden bedenken, maar tijdens het examen kreeg hij een black-out. Hij kon niet meer goed nadenken en maakte de ene fout na de andere.

Hij vraagt of jij hem wilt helpen. Je zegt dat je dat wilt doen. Je hebt je examen vier jaar geleden gehaald. Je kunt je veel nog herinneren. Je stelt voor hem zaterdagmiddag te helpen. Hij zegt dat hij dan niet kan. Maar hij kan wel zaterdagochtend. Je zegt dat dat goed is en dat het bij het volgende examen zal lukken.

5 Je bent op de verjaardag van een vriendin. Je ontmoet een vrouw, die vlakbij blijkt te wonen en met de auto is gekomen.

Je vraagt of je misschien mee kan rijden. Ze antwoordt dat dat wel kan.

Later kom je een vriend tegen die dezelfde kant op moet. Je vraagt aan de vrouw of hij misschien ook mee kan rijden en of ze hem misschien af kan zetten op een station waar jullie langs komen.

Ze denkt even na en zegt dat ze dat wel wil doen.

6 Je hebt een discussie met een vriend. Hij zegt dat hij het stom vindt als mannen huilen bij films.

Jij bent het er niet mee eens. Je vindt dat het moet kunnen dat mannen huilen. Je zegt dat mannen net zo goed mogen huilen als vrouwen.

7 Je zus gaat trouwen. Je bent thuis en wacht op je broer. Hij zou je op komen halen, maar is al een half uur te laat. Je wilt echt op tijd komen!

Je broer komt binnen rennen en verteld dat hij vreselijke pech had. Hij had al veel eerder willen zijn, maar het lukte niet.

Op weg naar je huis, kwam hij bij een grote wegversperring. Hierdoor moest hij heel ver omrijden en was hij verdwaald.

8 Het is zomer en erg warm. Je bent bij een vriend thuis.

Hij zegt dat hij het vreselijk warm heeft. Hij wil gaan zwemmen. Hij vraagt of je zin hebt om mee te gaan.

Je wilt graag mee. Je moet thuis even je spullen ophalen.

Hij wilt je over een half uur ophalen met de auto. Je wilt liever fietsen, dus je vraagt of hij ook op de fiets kan komen. Hij zegt dat dat niet kan omdat hij een lekke band heeft.

Je hebt een extra fiets die hij mag lenen.

9 Vertel in wat voor gezin je bent opgegroeid. Hoeveel broers en zussen je had. Of ze doof of horend waren en hoe jullie communiceerden.